

Савельєва Ірина Валеріївна,
старший викладач кафедри
професійних та спеціальних
дисциплін Херсонського факультету
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
аспірант кафедри галузевого права
Херсонського державного
університету

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ
ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА
ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕОЗВУКОЗАПИСІВ**

Анотація

У статті розглянуто проблемні питання дослідження усного мовлення особи при проведенні двох видів судових експертиз.

Автор проаналізував чинне законодавство України і дійшов висновку, що в законах відсутня класифікація судових експертиз, які є основною діяльністю мережі науково-дослідних експертних криміналістичних центрів.

У статті розглянуто думки науковців щодо експертних досліджень усного мовлення особи. Вказано на розбіжності у класифікації судових експертиз в науці та підзаконних нормативних актах.

Лінгвістична експертиза усного мовлення є підвидом лінгвістичної експертизи. Ототожнення людини за фізичними властивостями голосу є завданням експертизи відеозвукозапису.

Розкрито зміст зазначених судових експертиз виходячи із тлумачення їх назв та аналізу завдань і об'єктів експертних досліджень.

Досліджено компетенцію лінгвістичної експертизи усного мовлення та експертизи відеозвукозапису. Проведено порівняння слідів-відображень на матеріальних носіях, необхідних для проведення обох зазначених видів судових експертиз.

Розглянуто потенційно негативні наслідки призначення двох послідовних судових експертиз в межах одного кримінального провадження.

Автор дійшов висновку що лінгвістична експертиза усного мовлення та експертиза відеозвукозапису використовуючи однакові сліди-відображення на матеріальних носіях вирішують одні й ті ж питання, досліджуючи одне явище – усне мовлення людини – з різних сторін.

Доведено необхідність запровадження комплексної соно-лінгвістичної експертизи яка б вирішувала тотожні ідентифікаційні, групофікаційні та діагностичні завдання, які нині ставляться перед лінгвістичною експертизою усного мовлення та експертизою відеозвукозапису.

Предметом комплексної соно-лінгвістичної експертизи є індивідуальність мовлення окремої особи.

Комплексна соно-лінгвістична експертиза повинна проводитись за участі експертів-лінгвістів та експертів, що мають спеціальні знання для проведення аналізу фізичних властивостей голосу.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, фоноскопична експертиза, експертиза відеозвукозапису, усне мовлення, голос, фонограма, соно-лінгвістична експертиза.

PROBLEM ISSUES OF THE STUDY OF ORAL SPEECH OF A PERSON DURING LINGUISTIC EXAMINATION AND EXAMINATION OF VIDEO RECORDINGS

Summary

The article considers the problematic issues of the study of the oral speech of a person during two types of forensic examinations.

The author analyzed the current legislation of Ukraine and came to the conclusion that the laws do not include the classification of forensic examinations, which are the main activity of the network of research forensic centers.

The article considers the opinions of scientists on expert research on oral speech. The discrepancies in the classification of forensic examinations in science and by-laws are pointed out.

Linguistic examination of oral speech is a subspecies of linguistic examination. The identification of a person by the physical properties of the voice is the task of examination of video and audio recording.

The content of these forensic examinations is revealed based on the interpretation of their names and analysis of tasks and objects of expert research.

The competence of linguistic examination of oral speech and examination of video and sound recording is investigated. The comparison of traces-reflections on material carriers necessary for carrying out of both specified types of forensic examinations is carried out.

The potentially negative consequences of appointing two consecutive forensic examinations within one criminal proceeding are considered.

The author came to the conclusion that linguistic examination of oral speech and examination of video and audio recording using the same traces-reflections on material carriers solve the same questions, investigating one phenomenon - human oral speech - from different sides.

The necessity of the introduction of complex sono-linguistic examination which would solve identical identification, grouping, and diagnostic tasks which are now put before linguistic examination of oral speech and examination of video-sound recording is proved.

The subject of complex sono-linguistic examination is the individuality of an individual's speech.

The comprehensive sono-linguistic examination should be conducted with the participation of linguists and experts who have special knowledge to analyze the physical properties of the voice.

Keywords: a linguistic examination, a phonoscopic examination, an examination of video and sound recording, oral speech, voice, a phonogram, a sono-linguistic examination.

Проведення будь-яких реформ у державі завжди спрямоване на покращення життя людей у різних сферах діяльності. Хоча не завжди ця мета досягається у процесі та результаті завершення таких реформ з різних причин. Судова реформа не є винятком. У 2020 році завершення судової реформи залишається пріоритетним напрямком діяльності держави. Одним з основних напрямків в її межах є зміни сфери судової експертизи, зокрема відміна державної монополії на проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях [1]. А це означає збільшення кількості суб'єктів судових експертиз.

Постійне вдосконалення технічних засобів та відкриття у різних галузях науки змінюють і злочинність, і правоохоронну систему. Закономірною є інтеграція нових знань у криміналістику з метою розслідування вчинених кримінальних правопорушень та попередження нових, викриття правопорушників. Внаслідок запроваджених реформ та інтеграційних процесів у науці виникають нові та оновлюються існуючі види судових експертиз.

В таких умовах особливо необхідне чітке та єдине розуміння змісту всіх понять у чинному законодавстві про судову експертизу всіма учасниками кримінального провадження.

Окремі кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти правового регулювання проведення судових експертиз широко досліджувалося науковцями, зокрема такими як Р. С. Белкін, А. М. Леонтєв, В. А. Журавель, М. Г. Щербаковський, М. В. Салтевський, В. В. Бірюков, В. І. Батов, В. Є. Бергер, Т. В. Варфоломєєва, А. І. Вінберг, В. П. Колмаков, В. М. Стратонов, І. П. Крилов, В. Г. Гончаренко, Г. І. Грамович, Г. Л. Грановський, І. В. Басиста, В. П. Бахін, Н. Г. Бритвич, В. І. Василичук, В. І. Галаган, М. М. Гапанович, А. Я. Гінзбург, М. О. Головецький, Ю. М. Грошевий, В. Е. Єминов, А. М. Зінін, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, В. А. Колесник, В. І. Комісаров, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Г. І. Кочаров, В. В. Крилов, В. С. Кузьмічов, О. П. Кучинська, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, А. Ф. Маєвський,

О. М. Моїсеєв, В. М. Петренко, М. А. Погорецький, З. Г. Самошина, М. Я. Сегай, В. А. Снетков, В. Т. Томін, Л. Д. Удалова, П. П. Цветков, П. В. Цимбал, В. В. Ціркаль, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило тощо.

Чинний Закон України «Про судову експертизу» не закріплює переліку видів судових експертиз [2], які складають основу діяльності мережі науково-дослідних експертних криміналістичних центрів в Україні. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що жоден закон такого переліку не надає. Тож лише звернення до підзаконних нормативно-правових актів дозволяє дослідити види судових експертиз.

П. 1.2. Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 визначає що до судових експертиз належать: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна, військова, судово-ветеринарна, гемологічна [3]. Зазначений перелік не є вичерпним.

До підвидів криміналістичної експертизи згідно зазначеної Інструкції відносять, зокрема експертизу відеозвукозапису та лінгвістичну експертизу мовлення. Фоноскопична експертиза в ньому не згадується.

Основоположник вітчизняної криміналістики Р. С. Белкін відзначав належність фонографічної (фоноскопичної) експертизи, як складової відеофонографічної (відеофоноскопичної) експертизи, до класу Б 1.8. криміналістичних експертиз [4; с. 98]. Тобто виділяв її як підвид криміналістичних експертиз.

Фонографічна експертиза включала в себе два основних напрямки:

1. вивчення голосу;
2. вивчення мови (мовлення).

З метою з'ясування змісту нормативно передбачених експертиз в першу чергу з'ясуємо значення слів, що входять до їх назв.

Поняття «лінгвістичний» тлумачиться у двох значеннях:

1. той, що має стосунок до лінгвістики;
2. пов'язаний з мовою, мовний [5, с.516].

Лінгвістика ж визначається як наука про мову; мовознавство [5, с.516].

Міністерство юстиції України поділило лінгвістичну експертизу мовлення на два підвиди, а саме лінгвістичну експертизу усного мовлення та лінгвістичну експертизу писемного мовлення. Це цілком обґрунтований підхід оскільки засоби реалізацій усного та писемного мовлення різні, а відповідно і методи досліджень будуть відрізнятися.

Лінгвістична експертиза усного мовлення досліджує продукт мовленнєвої діяльності людини, який фіксується у фонограмі. Такий продукт виражається в усній формі.

Згідно тлумачного словника усний – такий, що виражений у звуковій формі словами, що вимовляються, а не пишуться [6, с.492]. Тобто можна дійти висновку, що йдеться про реалізацію шляхом застосування голосу, оскільки саме голос є інструментом реалізації усного мовлення. В той же час не можна виходити з положення, що поняття «усний» тотожне « не письмовий», оскільки окрім мовлення за допомогою голосу існує ще жестове мовлення глухонімих осіб, яке виходячи з положень інструкції не охоплюється ні лінгвістичною експертизою усного мовлення, ні експертизою відеозвукозаписів.

Зміст нормативного поняття лінгвістичної експертизи усного мовлення допомагає розкрити сферу її компетенції, до якої належить проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мовлення особи, а також семантичні дослідження усного мовлення особи.

Ідентифікація мовця за лінгвістичними ознаками усного мовлення полягає у визначенні ступеня оволодіння ним граматичними, орфоепічними та стилістичними нормами сучасної літературної мови, а також відхилень від таких мовленнєвих норм, які стають ідентифікаційними ознаками.

Одним із основних завдань експертизи відеозвукозапису є ототожнення особи за фізичними параметрами голосу.

Також до кола питань, що вирішуються при проведенні лінгвістичної експертизи усного мовлення належать:

«Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?

Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?

Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?» [3].

Вони фактично дублюють питання, що вирішуються при провадженні експертизи відеозвукозапису (п. 20.1.2 згаданої Інструкції), а саме «Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?

Скільки осіб брало участь у зафіксованій на фонограмі розмові?» [3].

Тобто обидві експертизи покликані в тому числі ідентифікувати особу за різними ознаками усного мовлення.

Для проведення лінгвістичної експертизи усного мовлення експертам надаються (відео) фонограма досліджуваної розмови, в якій могла брати участь певна особа; (відео) фонограма зразків усного мовлення особи, що перевіряється, у формі спонтанного діалогу або монологу.

Для проведення ототожнення осіб за усним мовленням в межах експертизи відеозвукозапису, експерту необхідні фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди: монологу або діалогу.

Вимоги, що ставляться до зразків усного мовлення особи, що перевіряється (ті що надаються для порівняння), також дуже схожі. Вони визначені пп. 2.2.4. та 20.4. відповідно для лінгвістичної експертизи усного мовлення та експертизи відеозвукозапису. До них належать: фіксація з достатнім рівнем запису, фіксація на якісній апаратурі та носіях, тривалість мовлення має бути достатньою (10 хвилин розмови для кожної особи, час мовлення ототожнюється), створення умов для отримання зразків у формі розгорнутих висловлювань.

Передбачена за необхідності можливість залучення спеціаліста для відбору зразків для проведення порівняння.

Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у фонограмі чи відеозаписі, не є окремою експертною задачею в жодній із розглянутих експертиз, оскільки не потребує застосування спеціальних знань. Таке завдання може бути вирішено в процесі проведення обох експертиз поруч із завданнями щодо персоніфікації мовлення.

Таким чином дві окремі експертизи використовуючи однакові сліди-відображення на матеріальних носіях вирішують одні й ті ж питання, досліджуючи одне явище – усне мовлення людини – з різних сторін.

Це призводить до кількох потенційно негативних наслідків:

1. Оскільки в межах одного кримінального провадження може виникати необхідність дослідження усного мовлення особи з різних сторін (і за фізичними характеристиками голосу, і за змістом мовлення) потрібно буде призначати дві окремі експертизи. Це призводить до зайвих витрат часових, матеріальних та людських ресурсів.

2. Кількість фонограм досліджуваних розмов в межах одного кримінального провадження є обмеженою, в той же час експерту для вирішення поставлених питань необхідна якомога більша тривалість порівнюваного запису усного мовлення. Це призводить до послідовного призначення експертиз з використанням одних і тих же порівнюваних звукозаписів, а отже і до затягування строків кримінального провадження.

3. Відтермінування часу отримання результатів експертиз в свою чергу призводить до зниження ефективності розслідування кримінальних правопорушень, можливого ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності тощо.

Виходячи із зазначеного вище вважаємо за необхідне запровадження комплексної соно-лінгвістичної експертизи яка б вирішувала тотожні ідентифікаційні, групофікаційні та діагностичні завдання, які нині ставляться перед лінгвістичною експертизою усного мовлення та експертизою відеозвукозапису.

Назва експертизи у повній мірі відображає її компетенцію.

Частина назви «соно» (від лат. *Sonus* – звук) пов'язана з дослідженням характеристик голосу мовця, оскільки саме голос людини є здатністю людини видавати звуки при мовленнєвому акті.

Частина назви «лінгвістична» пов'язана з дослідженням змістовних характеристик усного мовлення особи.

Комплексна соно-лінгвістична експертиза повинна проводитись за участі експертів-лінгвістів та експертів, що мають спеціальні знання для проведення аналізу фізичних властивостей голосу.

Предметом комплексної соно-лінгвістичної експертизи є індивідуальність мовлення окремої особи.

Виходячи з вищезазначеного ми дійшли висновків, що лінгвістична експертиза усного мовлення та експертиза відеозвукозапису використовуючи однакові сліди-відображення на матеріальних носіях вирішують одні й ті ж питання, досліджуючи одне явище – усне мовлення людини – з різних сторін. Для попередження потенційних негативних наслідків призначення двох послідовних експертиз вважаємо за доцільне запровадження комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства: Закон України від 04.10.2019 року № 187-IX Дата оновлення 04.10.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text> (дата звернення 28.08.2020).

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення 03.07.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (дата звернення 28.08.2020).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 Дата

оновлення 13.03.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
(дата звернення 28.08.2020).

4. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. Москва: Юрид. лит., 1988. 304 с.

5. Словник української мови: в 11 томах. / під кер. І.Білодіда. Київ: «Наукова думка». Т.4, 1973. 840 с.

6. Словник української мови: в 11 томах. / під кер. І.Білодіда. Київ: «Наукова думка». Т. 10, 1979. 660 с.